

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

[Cilt/Volume: 8, Sayı/Issue: 3, Aralık/December 2024]

Ahmet KARTAL

<https://orcid.org/0000-0001-8563-1589>

Prof. Dr. | Sorumlu Yazar

ahmetkartal38@gmail.com

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

<https://ror.org/01dzjez04>

İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Saniye ERASLAN KALELİ

<https://orcid.org/0000-0002-0687-0707>

Arş. Gör. | saniyeeraslan.se@gmail.com

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

<https://ror.org/01dzjez04>

İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Alî Şîr Nevâyî'nin Farsça Kasideleri-VII

Persian Qasidas of Alî Şîr Nevâyî-VII

Araştırma Makalesi | *Research Article*

Geliş Tarihi | *Date Received:* 30.10.2024

Kabul Tarihi | *Date Accepted:* 10.12.2024

Yayın Tarihi | *Date Published:* 30.12.2024

Atf | Citation

Kartal, A. ve Eraslan Kaleli, S. (2024). Alî Şîr Nevâyî'nin Farsça Kasideleri-VII. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 8(3), 1159-1184. <https://doi.org/10.34083/akaded.1576016>

Kartal, A. & Eraslan Kaleli, S. (2024). Persian Qasidas of Alî Şîr Nevâyî-VII. *Journal of Academic Language and Literature*, 8(3), 1159-1184. <https://doi.org/10.34083/akaded.1576016>

Makale Bilgisi | Article Information

Değerlendirme <i>Review Reports</i>	Çift Taraflı Kör Hakemlik (İki İç Hakem+İki Dış Hakem) <i>Double-blind. (Two External Referees)</i>
Etik Beyan <i>Ethics Statement</i>	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur <i>Ethical principles were followed during the preparation of this study</i>
Etik Kurul Belgesi <i>Ethics Committee Approval</i>	Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir <i>Article does not require an Ethics Committee Approval.</i>
Katkı Oranı Beyanı <i>Author Contributions</i>	Yazarların çalışmadaki katkı oranları eşittir <i>Author's contribution rates to the study are equal.</i>
Etik Bildirim <i>Complaints</i>	adeddergi@gmail.com
Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir <i>The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest</i>
Benzerlik Taraması <i>Similarity Checks:</i>	Yapıldı <i>Yes - iThenticate</i>
Telif Hakkı ve Lisans <i>Copyright&License</i>	Yazarlar, dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler. Bu çalışma Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası lisansı altında yayımlanır <i>Authors publishing with the journal retain the copyright. This work is licensed under Attribution-NonCommercial 4.0 International</i>

© Ahmet KARTAL, Saniye ERASLAN KALELİ | Creative Commons [Attribution-NonCommercial 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Öz

Farsçanın edebî dil olarak kabul edildiği ve Türkçe eser vermenin küçümsendiği bir dönemde, eserlerini şuurlu olarak Türkçe kaleme alan Alî Şîr Nevâyî, Türk edebiyatının en seçkin şahsiyetlerinden biridir. Aynı zamanda Fars diline vakıf olan Nevâyî'nin oluşturduğu Farsça Dîvân'ı; gazel, müseddes, terkîb-bend, rübâ'î, kıt'a, tarih, lugaz, muammâ, müfred, Molla Câmî için yazılan mersiye ile "Sitte-i Zarûriyye" isimli kasidelerden oluşmaktadır. Ayrıca Nevâyî'nin Türkiye'de bulunan Farsça dîvânının yazma nüshalarında yer almayan ve "Fusûl-i Erba'a" başlığını taşıyan dört kasidesi daha mevcuttur. "Fusûl-i Erba'a"; dört mevsimden söz eden "Seretân", "Hazân", "Bahâr" ve "Dey" başlıklı dört kasideden oluşmaktadır.

Nevâyî'nin kasidelerinin Türkçe tercümelerini ihtiva eden bu çalışmanın ilk dört tefrikasında, "Fusûl-i Erba'a" da yer alan kasidelere sırasıyla yer verilmiştir. Beşinci tefrikada "Sitte-i Zarûriyye"de yer alan "dîbâce" ile "Sitte-i Zarûriyye"nin ilk kasidesi olan "Rûhu'l-kuds"; altıncı tefrikada "Sitte-i Zarûriyye"nin ikinci kasidesi "Aynu'l-hayât" ele alınarak Türkçeye tercüme edilmiştir. "Sitte-i Zarûriyye"nin üçüncü kasidesi "Tuhfetü'l-efkâr", bir başka araştırmacı tarafından Türkçeye tercüme edildiği için bu seride ayrıca ele alınmamıştır. Bu sebeple bu yedinci tefrika, "Sitte-i Zarûriyye"nin dördüncü kasidesi olan "Kûtu'l-kulûb"un tercümesini ihtiva etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, Nevâyî, Farsça Dîvân, kaside, Sitte-i Zarûriyye, Kûtu'l-kulûb.

Abstract

At a time when Persian was the literary language and producing works in Turkish was despised, Alî Şîr Nevâyî, who preferred to write his works in Turkish, is one of the most important figures of Turkish literature. The Persian Dîvân of Nevâyî, who was also fluent in the Persian language and compiled a Persian dîvân; it consists of ghazal, müseddes, terkîb-bend, rübâ'î, kıt'a, history, lugaz, muammâ, müfred, elegy written for Molla Câmî and odes called "Sitte-i Zarûriyye". In addition, there are four more odes titled "Fusûl-i Erba'a", which are not included in the manuscripts of Nevâyî's Persian divan in Turkey. "Fusûl-i Erba'a"; it consists of four odes titled "Seretan", "Hazân", "Bahâr" and "Dey", which talk about the four seasons.

In the first four serials of this work, which contains the Turkish translations of Nevâyî's odes, the odes in "Fusûl-i Erba'a" are included respectively. In the fifth serial, "dîbâce" in "Sitte-i Zarûriyye" and "Rûhu'l-kuds", the first ode of "Sitte-i Zarûriyye", were translated. In the sixth serialization, the second ode of "Sitte-i Zarûriyye", "Aynu'l-hayât", was taken translated into Turkish. The third ode of "Sitte-i Zarûriyye", "Tuhfetü'l-efkâr", is not discussed separately in this series because it was translated into Turkish by another researcher. For this reason, this seventh serial includes the translation of "Kûtu'l-kulûb", the fourth ode of "Sitte-i Zarûriyye".

Keywords: Classical Turkish Literature, Nevâyî, Persian Dîvân, qasida, Sitte-i Zarûriyye, Kûtu'l-kulûb.

Giriş

Nevâî'nin Farsça Dîvân'ında, dört mevsimden söz eden ve "Fusûl-i Erba'a" başlığını taşıyan kasidelerinin dışında "Sitte-i Zarûriyye" olarak isimlendirilen altı kasidesi daha mevcuttur. Bu altı kasidenin baş kısmında manzum-mensur karışık olarak oluşturulmuş Farsça bir "dibâce" bulunmaktadır. Bu "dibâce"de Nevâî; önce Allah'a ve Hz. Muhammed'e, sonrasında dostu ve hamisi Sultan Hüseyin-i Baykara ile dostu ve mürşidi Abdurrahmân-ı Câmî'ye yaptığı çeşitli övgülerle söze başlamıştır. Abdurrahmân-ı Câmî'nin, kendisinden söz dizginlerinin yönünü hem nazım hem nesir vadisinde Farsçaya çevirmesini istediğini belirten Nevâî; başlangıçta bu isteği yerine getirmeye fırsat bulamadığını ancak Sultan Hüseyin-i Baykara'nın da kendisine aynı şeyi emretmesi üzerine 902/1496-97 yılında bazı Farsça kasideler kaleme aldığını ve böylece Farsça Dîvân'ının ortaya çıktığını belirtmiştir. Ayrıca Farsça olarak her nerede yazılmış "karalamaları" varsa onların kaydedildiğine ve "kırık hatırının" onları bir araya getirmek istediğine de dikkat çekmiştir.

"Fusûl-i Erba'a"nın "Seretân", "Hazân", "Bahâr" ve "Dey" başlıklı kasidelerinin tercümeleri, bu çalışmanın ilk dört tefrikasında sırasıyla neşredilmiştir (bak. Kartal & Eraslan, 2022a; 2022b; 2023a; 2023b). "Sitte-i Zarûriyye"nin "dibâce"si ile tevhit içerikli ilk kasidesi "Rûhu'l-kuds" beşinci tefrikada (Kartal & Eraslan, 2023c), naat içerikli ikinci kasidesi "Aynü'l-hayât" ise altıncı tefrikada ele alınmıştır (Kartal & Eraslan, 2024).

Emîr Hüsrev-i Dihlevî'nin "Bahrü'l-ebrâr" ve Molla Câmî'nin "Lüccetü'l-esrâr" kasidelerine nazire olarak yazılan "Sitte-i Zarûriyye"nin üçüncü kasidesi "Tuhfetü'l-efkâr", Prof. Dr. Mehmet Atalay tarafından daha önce Türkçeye tercüme edildiği için bu seride bu kasideye ayrıca yer verilmemiştir (bak. Atalay, 2022). Dolayısıyla yedinci tefrika olan bu çalışma, "Sitte-i Zarûriyye"nin dördüncü kasidesi olan "Kûtu'l-kulûb"un Türkçe tercümesini ihtiva etmektedir.

1.Kûtu'l-kulûb Kasidesi

"Sitte-i Zarûriyye"nin dördüncü kasidesi, "dibâce"sinden anlaşıldığına göre; ihtiva ettiği yararlı öğütler ve gönle hoş gelen nasihatlerin gönül ehli kişilere fetih ve zafer sermayesi, riyazet ehline de ruhî gıda olması sebebiyle Nevâî tarafından "Kûtu'l-kulûb" diye adlandırılmıştır (Rafiddinov vd., 2003, s. 167-170). Yazılış tarihi belli olmayan kasidenin 114. beytinde şair "Fânî" mahlasını kullanmış, 116. beyitte kasidesinin adını zikretmiştir. Aruzun "mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün" kalıbıyla kaleme alınan bu kaside, 120 beyit olup (Nevâî, 1395, s. 22-27; Rafiddinov vd., 2003, s. 233-240) Enverî'nin Ebû'l-feth Tâhir methinde söylediği 70 beyitten oluşan kasidesine (Enverî, 1372, C. I, s. 41-45) bir "tettebbu" dur.

"Tettebbu" kavramı, Fars şiirinde Timurular döneminde Çağatay sahasında ortaya çıkan edebî bir terimdir. Herât mektebi müntesiplerinin ilk kez kullandığı bu kavramın temelinde; bir şairin üstünlük göstergesi tanımadan, beğendiği veya saygı duyduğu bir şairin şiiri gibi yazma çabası vardır. Tettebbu; beğendiği, hayranlık duyduğu bir şairin ardından gitme, izini sürme, onun edasına benzer söylem

geliştirmektir. Tettebbu' bir nazîre değildir, fakat diğer bedî kavramlar gibi nazîre ile bağlantısı vardır (daha detaylı bilgi için bak. Armutlu, 2022).”

Kûtu'l-kulûb kasidesinde ilk başta bir “yol” mazmunu dikkat çeker. Uçsuz bucaksız bir ana yola benzeyen “fenâ”da, bu “cihan” dar bir sapak gibidir. Bu cihan adeta bir geçiş menzili olduğu için bu cihan yolunda mekan tutup ikâmet etmeyi istemek abes olacaktır. Zira Âdem ile Havvâ'dan beri düzen böyle kurulmuştur ve her insan bu yoldan gelip geçmektedir. Ayrıca yolda pusu kurmuş olan eşkıyalar (=ecel, sebepler), din ve dil nakdini (=can) yağmalamak için beklemektedir. Öyle ki bir insan doğduğunda yapılan sevinç gösterileri, aslında büyük göç davulunun da çaldığına işaret eder. Bu yolun başlangıcı da sonu da aşîkar değildir. Bu cihan yolu öyle ilginçtir ki büyüklüğü karşısında hayrete kapılan insan, felekten ve gökyüzünden binlerce sıkıntının eriştiğini de bilmez. Elbette felek, bu hüviyete kendiliğinden sahip olmamıştır. Zira her şey, yegâne kudret sahibinin emriyle gerçekleşmektedir.

Her bir mahlukata tefekkürle nazar eden Nevâyî, zahirdeki suretlerde gizli olan mânâyı göstermeye çalışan beyitlerle kasidesine devam eder. Mesela dağlar, felek kadar yüce olsa bile başına toprak saçılmıştır. Heybetli filleri alt etmek için hortumundan giren bir sinek yeterli olabilmektedir. Aslan ormanda daima saltanat sürmeyecek, zayıf karınca eziyet çekse de o eziyet bir gün bitecektir. Denizin kahramanı balina da nihayetinde sudaki solucanlara yem olacaktır. Her bir yaratılmış, onun kudreti karşısında acizdir. Bütün bu hakikat karşısında insan ejderhaya (=hazineyi bekleyen yılan) veya zahire değil, hazinenin kendisine odaklanmalıdır. Ezelden beri bu düzen böyledir, zalimlerin işi de mazlumların vaziyeti de aynıdır. Her eşyanın kainatta yüklendiği bir görev vardır.

Yine anâsır-ı erba'a/dört unsur denilen maddenin özü, zıtlıklarla kaimdir. Mesela her şey sudan yaratılmıştır ancak suyun fazlası boğulup ölmeye sebeptir. Hava insan ömrünü uzatır ancak temizliğini kaybederse hastalık yayar. Zayıf ya da güçlü olsun, kral ya da dilenci olsun, yaratılmışlar arasında hiçbir fark yoktur. Dünyada mahlukat için bir şeye mihnetsiz erişmek mümkün değildir. Yaratılan her şeyin bu acizliği ise yaratıcının varlığı için bir delildir (1-53. nesip bölümü beyitleri). Bu sebeple yaratıcının emrettiği ve yasakladığı şeylere uyup onlarla amel etmek gereklidir (54. girizgâh beyti). Önce farz ve vacipleri sonra da nafil ve sünnetleri yerine getirmelidir. İmanın şartlarını dil ile söyleyip kalp ile tasdik etmek ve yine İslam'ın beş şartına riayet etmek gereklidir. İman ve İslam esaslarını yerine getirirken bunları “takvâ” ile yapmak esastır. Kelime-i tevhid zikrine gark olanlar, namaz esnasında vücuduna saplanan okun çıkarıldığını hissetmeyecek kadar namazda ihlaslı olanlar, gece namazını kılanlar, zekatını verip orucunu tutan ve hacca gidenler; Hak yolundan yürüyen, riyadan arınmış sülûk ehli kimselerdir. Öte yandan karşılık umarak iman ve İslam'ın özünden uzaklaşan kimseler de vardır. Bu kimselerin trajik hâllerini de çeşitli yönleriyle tasvir eden Nevâyî, nihayetinde 103. beyitte sözü kendine getirir ve “fahriye” bölümüne başlar. Kendini takvâsız, gösteriş için yaşayan kimselere benzeterek şeytan ve cinlerin bile kendine tâbi olduğunu, kötülüğü onlara kendi nefsinin öğrettiğini ifade eder. Nefsini bin kere öldürmek de onun pişmanlığına çare olmayacaktır. Onun derdinin tek dermanı, yüce

yaratıcının sonsuz rahmetidir. 114. beyitte “Fânî” mahlasını kullanan şair, artık kasidesinin “dua” bölümüne geçer. Hatırında yaratıcıdan başka hiçbir şey kalmamasını dileyen şair, kasidesini okuyup amel edenlerin cennet bağından meyve koparmış gibi hissedar olacağını hatta kendisinin kırık hatrının da bu meyvelerden nasipleneceğini dile getirir. Zira şair, sülûk ehlinin kalplerine gıda olduğu için kasidesine “Kûtu'l-kulûb (kalpler azığı)” adını vermiştir. Nihayetinde Nevâyî, kasideyi nazm eden zatına, okuyucularına ve istinsah eden yardımcılarına dua ederek kasidesini tamamlar.

ستة ضروریہ

Sitte-i Zarûriyye

قصیدہ قوت القلوب تتبع حکیم انوری

در حکمت و عرفان¹

Hekîm Enverî'nin hikmet ve irfan hakkındaki kasidesinden

tetebbu edilen Kûtu'l-kulûb kasidesi

Kûtu'l-kulûb

وزن: مفاعلن مفاعلاتن مفاعلن فعلن

(مجتث مثنیٰ مخبون محذوف)

Vezin: mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

(Müctes-i Müsemmen-i Mahbûn-ı Mahzûf)

جهان که مرحله تنگِ شاهراهِ فناست

دراو مجوی اقامت که راهِ شاه و گداست

1. Cihan, fenânın ana yolunun/sonsuz yolunun dar bir merhalesidir. Orada ikamet etmeyi isteme çünkü orası şahın ve dilencinin yoludur.

کجا محلّ اقامت که قاطعانِ طریق

بنقلِ دین² و دل اندر کمین بی یغماست

2. Yol kesicilerin din ve dil/gönül nakdini/mülkünü soyup yağmalamak için pusuda beklediği yerde nasıl ikâmet edilir?

¹ Bu tercüme yapılırken Sançârekî tarafından yapılan Kâbil baskısı esas alınmıştır (Nevâyî 1395: 22-27). Gerekliğinde İran'da dijital ortamda yayımlanan baskısına (bak. <https://ganjoor.net/fani/divan/ghaside/6ghaside/sh3>) müracaat edilmiş, Taşkent baskısının hem metin hem de tercüme kısmından da istifade edilmiştir (Rafiddinov vd. 2003: 233-248).

² دین : Taşkent baskısında “نقل” şeklinde kayıtlıdır.

چه مرحله است که تا پا نهاده³ بهر شدن
ز بام مرحله کوسِ رَحیل را غوغاست

3. Bu nasıl bir yoldur ki bu yola daha adım atarken çatısından göçüp gitmek için büyük göç davulu/kös çalınır.

عجب رهی که نه مبداء بُود دراو ظاهر
غریب بادیه ای ک کس⁴ نه مقصدی پیداست

4. O, öyle şaşkırtıcı bir yoldur ki onun başlangıcı belli değildir. Yine o, kimsenin maksad/ulaşma noktası bulamadığı garip bir çöldür.

دراو نکرده مکان مرد و زن همی گذرند
از آن زمان که گذرگاؤ آدم و حواست

5. Hazret-i Adem ve Havva'nın güzergâhı olduğundan beri, kadın ve erkekler oradan mekan tutmaksızın geçmiştir.

چو کارِ اُمّ و آب این است بس به فرزندان
همی به اِرت رسد کآن عبارت از تو و ماست

6. Ana babanın işi/durumu böyle olunca sen ve biz olarak evlatlara da bu miras erişti.

هوار سال دراین کُهنه دیر اگر مانی
که مدّتش به یکی لمحّه گر نهی نه سزاست

7. Eğer sen bu köhne cihanda bin yıl kalmış bilse olsan [şüphesiz] onun müddeti bir anlık zamana denk ve eşit olmazdı.

چرا که وقتِ شدن بعد طول این مدّت
اگر به نیم نفس گیری اش نیاید راست

8. Çünkü bu uzun müddet dolduktan sonra, eğer sen yarım nefes almak istesen bile alamazsın.

دراین مکان نه امید نشستن است به کس
که از تَهْتِکِ او نانشسته⁵ باید خاست

9. Kimse için bu mekânda oturma ümidi yoktur. Onun rezillik ve utanmazlığından dolayı [bir menziline] oturmadan kalkıp gitmek gereklidir.

³ پا نهاده : Taşkent ve İran baskısında “پا نهاده” şeklinde kayıtlıdır.

⁴ کس : Taşkent baskısında “کش” şeklinde kayıtlıdır.

⁵ نانشسته : İran baskısında “نانشسته” şeklinde kayıtlıdır.

عجب نگر که مکانی چنین مَضِیق به توس⁶
چنان وسیع که گویی که⁷ لامکانش فضاست

10. İbretle bak, sana dar gelen bu mekân öyle geniş ki onun boşluğu sanki uzayın ta kendisidir!

عجبت آنکه تو را با هزار رنج در او
ز چرخ صد غم و از اختران هزار جفاست

11. Daha da ilginç, ondan sana binlerce sıkıntı erişir. Felekten yüz gam, yıldızlardan/gökyüzünden bin cefa yağar.

ز چرخ این رَسَدْتُ دَوْرَهُ شبانروزی
که صبح عیشی تو هر روز⁸ از او به شام عناست

12. Gece ve gündüz felekten bu sıkıntı ve azaplar sana erişince, sabahtan akşama kadar her gün yaşantın zahmet olur.

به جامِ اخضرِ گردون اگر نکو نگری
ز بهرِ قتلی تو دانی که پُر ز زهرِ فناست

13. Eğer bu feleğin mavi kadehine güzelce bakarsan, seni öldürmek için o kadehe fenâ zehrinden doldurulduğunu görürsün.

به دَوْرِ مهرش اگر بنگری شُود معلوم
که از شعاع به قصدت دو صد سنایِ بلاست

14. Eğer [felek] güneşinin dönüşüne bakarsan, onun nurundan iki yüz bela mızrağının sana kast edeceği malumdur.

ز چرخ نیز مدان⁹ اختیارِ این گردش
که او هم اندر گردشِ زبون دستِ فضاست

15. Bu döngü/dönüş, feleğin takdirinde değil; [şüphesiz] o da bu dönüşte kazânın elindedir.

چه اختیارش باشد که در هزاران قَرَن
که دستِ قُدرتش افکنده در تَه و بالاست

⁶ به توس⁶ : İnan baskısında "بست" şeklinde kayıtlıdır.

⁷ که گویی : Taşkent baskısında "گوی" şeklinde kayıtlıdır.

⁸ روز : İnan baskısında "روز" şeklinde kayıtlıdır.

⁹ مدان : İnan ve Taşkent baskısında "دان" şeklinde kayıtlıdır.

16. Binlerce asırdır [kaza] onun kudret elini aşağı yukarı kaldırırken nasıl takdir sahibi olsun!

به کام خویش نیارست یک دم آسودن
چنین که چون من سر گشته حالِ بی سر و پاست

17. Felek, serseri ve perişan hâliyle benim gibi avareye benzemektedir. O, kendi arzu ve isteğiyle durup bir nefes bile alamaz.

به قدرِ مهرِ نگویم که قدرِ یک ذره
ز حالِ خود نه فرایش پذیر گشت¹⁰ نه کاست

18. Güneş kadar demiyorum ama bir zerre miktarınca bile [insan] kendi durumunu artırıp azaltamaz.

ز سَعَد و نَحْسِ نجومش که در جهان اثر است
همه به امرِ خداوندِ قادرِ یکتاست

19. Yıldızların [bu] cihanda [insanlara] uğur/mutluluk veya uğursuzluk/mutsuzluk getiren işaretleri, tamamen yegâne kudret sahibi Tanrı'nın emriyle ortaya çıkar.

هر آن که کَوْن و فسادِ جهان به چرخ و نجوم
نهاده دیده حق بینش را رسیده عماست

20. Bütün var oluş ve yok oluş, felek ve yıldızların hareketine bağlıdır ve hakkı gören gözleri kör eder/yok eder.

کس ار به فَسْحَتِ غبِرا و رَفَعَتِ چرخ است
که این زبونی با وی ز چرخ تا غبراست

21. Eğer bir kimse yeryüzünün genişliğinden gökyüzünün yüceliğine yükselirse, onun bu acizliği göklerden yerlere kadar olur.

دلش ز کان شده صد پاره خون و بر سرِ خاک
اگرچه کوه به قدرِ رفیعِ گردون ساست

22. Her ne kadar dağ, yüce felek kadrinde/ölçüsünde olsa da yüreği kavrulup paramparça olur, başına toprak dökülür/yağar.

نه بیشه شیر کُشنده نه موش مرده به کوی
ز جورِ مورِ ضعیفش چنان که رنج و عناست

¹⁰ "فرایش پذیر گشت" و "فرایش پذیر گشت" : İran ve Taşkent baskısında "فرایش پذیر گشت" şeklinde kayıtlıdır.

23. Zayıf karıncanın cevirden acı çekip zorluk ve sıkıntıda kalmadığı gibi, ne yırtıcı arslan ormanda ne de ölmüş fare sokakta kalır.

بین به پیلِ فلکِ هیکلِ قوی پیکر
که بر تن از سرِ خرطومِ پشه اش چه بلاست

24. Bak, böylesine güçlü ve heybetli felek filinin bedenine hortumunun ucundan bir sinek giriyor ve onun başına ne belalar açıyor!

همان پلنگ که خواهد به مه زَند پنجه
به پوست¹¹ باز شده پنجه اش چه سان ته¹² پاست

25. Kaplan/Ay'la mücadele edip ona denk olmak isteyen kaplan¹³, pençesiyle onun derisini açtığına pençesinin derinliğinin ne olduğu görülür.

به تلخِ کامی چینها به رُوش بین گرچه
که از تلاطمِ امواجِ بحرِ قله زُداست

26. Her ne kadar deniz, dalgalarını giderip yok etse de onun yüzünde [hiç şüphesiz] ümitsizlikten kırışıklıklar kalır.

نَهنگ اگرچه بُود قهرمانِ کشورِ بحر
به کِرمِ آبی¹⁴ از خود فزون همیشه غداست

27. Her ne kadar balina, deniz ülkesinin kahramanı olsa da sonunda kendinden çok olan su solucanına yem olur.

به اژدها چه نیگه می کنی به گنج بین
که مانده هر یکی از حرص چند اژدرهاست

28. Sen, niçin ejderhaya bakıyorsun, hazineye bak! [Çünkü] ejderhadan geriye birçok hırs ve nefis ejderi kalmış.

سخنِ مگوی¹⁵ ز عنقا که هر که قانع شد
فرازِ قافِ قناعتِ بدان که او عنقاست

29. Ankâ'dan söz açma! Kim ki kanaat Kâf'ının zirvesinde kanaate ermişse, onun Ankâ olduğunu bil.

¹¹ پوست: İran ve Taşkent baskısında "پوشت" şeklinde kayıtlıdır.

¹² چه سان ته: Taşkent baskısında "چه آن نه" şeklinde kayıtlıdır.

¹³ Klasik Fars şiirinde Ay'ın desenli yüzeyi, kaplan postuna teşbih edilir.

¹⁴ آبی: Taşkent baskısında "آبی ای" şeklinde kayıtlıdır.

¹⁵ مگوی: Taşkent baskısında "نگوی" şeklinde kayıtlıdır.

نِگر به ابرِ بهاری و اشک و فریادش
که چون سیاه لباس از برایِ خود به عزاست¹⁶

30. Sen bahar bulutunun gözyaşı ve feryadına bak! [Sanki] kendisi için matem tutar gibi [gökte] kara libas giymiş.

دگر به صرصرِ بنیاد کن نِگر که چه نوع
ز خاکسارئی در دشتها جهان پیماست

31. Sen bundan böyle perişan hâlde sahralarda gezip dolaşmakta olan, inşa edici Şimal rüzgârına bak!

عُقَابِ گرگِ فِکَنِ بین که در کفِ صیّاد
به جُر دو بال و دُمش خورد¹⁷ رَوَبِه صحراست

32. Kurt avlayan kartalı gör ki avcının elinde iki kanadı ve kuyruğu dışında çöl tilkisine benzer.

به بند طغرل و شاهینِ نِگر چو کشتنیان
بیسته چشم بی قتلشان زمانِ دغااست

33. Doğan ve şahin kuşlarının göz bağına bak! Aldatıcı zaman, sanki idama mahkûm olanlar gibi onların gözünü bağlamış.

چو ز آفرینش ظالم وَشَان بر این نهج اند
طریقِ ظلمِ کَشَان هم به جنبِ این پیداست

34. Yaratılıştan/ezelden beri zâlimlerin işi bu usuldedir, mazlumların yolu da iyi taraftadır.

اگرچه آهویِ چینِ راست نافه ای پُر مُشک
چو نافه پوست کَنَدَشِ پِگویی کیش چه خطاست

35. Her ne kadar Çin/Hıtaay ahusunun göbeği misk dolu olsa da onun göbük derisini kesip alsalar bunun hata/Hıta olduğu bilinir.

نه طوقِ مشکین دارد تَدَرُو بر گردن
نشانِ چنگلی بازش بمانده بر اعضاست

36. Sülünün boynundaki, halka şeklindeki siyah çizgiler değil; belki onun azasında/uzvunda şahinin pençesinden kalan izlerdir.

¹⁶ عزاست: İran ve Taşkent baskısında "عزاست" şeklinde kayıtlıdır.

¹⁷ خورد: İran ve Taşkent baskısında "خرد" şeklinde kayıtlıdır.

در این که قهقه زن کبک خون خورد دایم
نشانِ حُمَرْتِ منقار و رنگِ پنجه گواست

37. Kahkaha atan keklik, aslında daima kan yutar. [Nitekim] onun gagasının kırmızılığı ve pençesinin rengi buna işaret ve delildir.

ذلیل¹⁸ آنکه فصیحانِ نکتہ شیرین هست¹⁹
زیونِ مَحْبَسِ ظاهر ز طوطی گویاست

38. Şirin sözlü fasihler, daima zelildir. Tıpkı, konuşan dudu kuşları gibi tutsak ve acizdirler.

نشانِ آنکه صبیحانِ پاکِ عارض شد
اسیرِ خاریِ آثارش از گلی حُمَراست

39. Temiz yüzlü güzellerin alameti, kırmızı güle esir olup kalmalarıdır.

به نعلهایِ مَذْهَبِ مَبینِ پرِ طاوس
که نعلِ هاش بر اعضا ز تیغِ رنج²⁰ و عناست

40. Tavus kuşunun kanadı[ndaki nakışları], altın figürler diye görme/düşünme! Çünkü onun uzuvlarındaki güzel figürler eziyet ve meşakkat kılıcıdır.

فتاده بلبلِ بیدل²¹ درونِ خاکستر
درونِ باغِ ملاهت ز آتشِ سوداست

41. Âşık bülbül, sevda ateşinin [oluşturduğu] güzellik bağındaki ateş külüne düşmüştür.

عجب تر اینکه گلی دلربایِ آتشِ رنگ
به خون نشسته ز اندوه و چاک کرده قباست

42. Daha da şaşırtıcı olanı; ateş renkli gönül çekici gül, gam ve sıkıntıdan kana batmış ve giysisi yırtılmıştır.

اگرچه نیست ز سرگشتگی به پروانه
به غیر سوز و گدازی که واله و شیداست

43. Her ne kadar pervanenin avarelik sebebiyle yanmak ve yakılmaktan başka bir şeyi olmasa da o, [aslında] şaşkın ve âşıktır/şaşkın bir aşıktır.

¹⁸ ذلیل: İran baskısında "دلیل" şeklinde kayıtlıdır.

¹⁹ هست: Taşkent baskısında "است" şeklinde kayıtlıdır.

²⁰ تیغ: İran ve Taşkent baskısında "تیغ رنج" şeklinde kayıtlıdır.

²¹ بیدل: İran baskısında "بیدار" şeklinde kayıtlıdır.

به شمع سوختن و مُردنش نگر که چه سان؟
بی عزایِ خودش گاه ناله گاه بُکاست

44. Mumum yanmasına ve sönmesine bakarsan, onun bazen inleyerek bazen de ağlayarak/eriyerek kendisi için yas tuttuğunu görürsün.

ز مور اگرچه همی شَرزه شیر در رنج است
چه سود چون که خودش پایمال در تُو پاست

45. Karıncadan, öfkeli aslana sürekli dert ulaşmasının ne önemi var? Zira onun kendisi yerde ayakaltındadır.

ز پشه گرچه به پیل دمان رسد آزار
ز دود یک سَرگین دود سانش رو به قفاست

46. Eğer sinekten ormandaki kükreyen file zarar gelirse [önemli değil]. Çünkü bir gübre tutulunca [onun kokusunu alan] sineklerin hepsi [ona] koşup gider.

اگرچه جوهرِ علوی است آتش روشن
چه لرزه ها ز تبِ مُحْرِقش که بر اعضاست

47. Her ne kadar parlak ateş, yüce bir cevher olsa da onun yakıcı sıcaklığından bedende çok fazla titreme oluşur.

هوا مُمیدٌ حیات است خَلق را لیکن
نِگر که چون ز تَعَفُن از او به دهر و باست

48. Hava, insan ömrünü uzatmaktadır. Ancak gel gör ki bozulup kokuşursa ondan âleme vebâ yayılır.

اگرچه هست مِنَ الْمَاءِ كُلِّ شَيْءٍ حَيٍّ
غریبی او را موت است از او کجا احیاست؟

49. Her ne kadar “bütün her şey sudan yaratılmış” olsa da suya gark olan boğulup ölür, onun hayatta kalması mümkün olmaz.

مگو که خاک بُود منبعِ سکون و قرار
ز بادِ چرخِ زنانِ پیکرش نگر که سباست

50. Toprağı sükûnet ve huzur kaynağı olarak söyleme/düşünme! [Zira] kasırga durduğu vakitte rüzgâra dönüşür.

به هیچ شیئی ز اشیا جنس مخلوقات
اگر قوی و ضعیف است یا که²² شاه و گداست

51. Yaratılanlar içerisinde, ister güçlü veya zayıf olsun, isterse kral ya da dilenci olsun hiçbir fark yoktur.

به دهر کامی بی محنتی میسر نیست
به غیر قادر بی چون که خالق اشیاست

52. Dünyada, eşi benzeri olmayan her şeyin yaratıcısı Allah dışında, mihnetsiz bir arzuya erişen yoktur.

هر آنچه شد ز ازل آفریده تا به ابد
زبونی اش همه بر آفریدگار گواست

53. Ezelden ebede kadar yaratılan her şeyin acizliği, tamamen yaratıcının varlığına [bir] delildir.

چو شد یقین که چنین است کار خالق و خلق²³
به غیر آن نشود هر چه هست او را خواست

54. Yaratıcının işi ve yaratılışın böyle olduğu kesin olarak anlaşıldığından onun istediğinin dışında hiçbir şey gerçekleşmez.

پس آنچه کرده تو را امر و نهی ما آن کن²⁴
بباید از بی آن خویش را گرفتن راست

55. Öyleyse Hakk'ın yapılmasını emrettiği ve yasakladığı şeylere mümkün olduğunca uyup amel edip yaşaman gereklidir.

نخست هر چه تو را فرض و واجب است به شرع
نوافل و سُنن آن جمله را طریق اداست

56. İlk önce şeriatın [insanlara yapılmasını] farz ve vacip kıldığı şeyleri yapman, daha sonra da nafil ve sünnetleri eda etmen gerekir.

بیان معتقدات که نام شد ایمان
که گفتنش به زبان داشتن به دل شد راست

57. “İman” olarak adlandırılan inançların ifadesini/esaslarını dil ile söylemek ve kalp ile tasdik etmek gereklidir.

²² است یا که: İnan ve Taşkent baskısında “و اگرچه” şeklinde kayıtlıdır.

²³ خالق و خلق: İnan ve Taşkent baskısında “خالق خلق” şeklinde kayıtlıdır.

²⁴ ما آن کن: İnan ve Taşkent baskısında “ما امکن” şeklinde kayıtlıdır.

نخست داشتن ذاتِ پاکِ حق می دان
بدین طریق که باقی است بلکه عین بقاست

58. Birincisi; Hakk'ın zatının pak olduğunu bil. Öyle ki bu yol ebedidir hatta ebediliğin özüdür.

وجود اوست که او هست و بود و خواهد بود
به نسبتِ احدیّت به خوردِ حمد و ثناست

59. Onun mevcudiyeti vardır, vardı ve var olacaktır. O, vahdaniyeti vesilesiyle hamt ve senaya layıktır.

صفاتِ او نبود منحصر به چون و به چند
حیات و علم و ارادت به قدرت و اسماست

60. Onun sıfatları, “niçin” ve “nasıl” diye sormakla sınırlandırılmaz/bitmez. Hayat, ilim, irade, kudret [sıfatlarının] isimlerindedir.

دگر که فاعلی مختار اوست فعل از اوست
وجود گیرد نیک و بد آنچه کرده فضاست²⁵

61. Bir diğeri o, dilediğini yapandır. Fiil ondandır. İyilik/güzellik ondan; kötülük/fenalık felektendir.

دگر ملایکه می دان مُسَبِّحانِ سپهر
که ذکرِ هر یک تسبیح نامِ پاکِ خداست

62. Bir diğeri, gökyüzünün zikredicileri olan meleklerdir. Onların her birinin zikri, Allah'ın pak/yüce adının tesbihidir.

دگر بُود کُتِبِ او که هر چه آنجا هست
همه حق است و کلامِ مُهْمِینِ داناست

63. Bir diğeri; içerisinde, her şeyi bilen, her hususta kendine güvenen, bütün varlığı koruyup gözeten Allah'ın sözleri olan kitabıdır.

دگر بُود رِشْلُ این نوع کو فرستاده است
به خَلْقِ و هر یکِ شان رهبرِ طریقِ خداست

64. Bir diğeri, onun insanlara gönderdiği peygamberlerdir. Onların her biri hidayet yolunun rehberleridir.

²⁵ فضاست: İran baskısında “قضاست” şeklinde kayıtlıdır.

محمدِ عربی پیشوایِ خلیلِ رسل
اگر به خَلْقِ مؤخَّرِ ولی به ذاتِ اولی است

65. Arap soylu olan Hz. Muhammed, bütün resullerin önderidir. Her ne kadar [diğer peygamberlerden] sonra yaratılmış olsa da “zât”, “cihet”ten öncedir/önce yaratılmıştır.

دگر به زندگی بعدِ مرگِ یومِ نُشور
عقیده کردن باشد که هست آن همه راست

66. Bir diğeri, kıyamet günü ölümden sonra tekrar dirilmektir. Bu tamamen doğru olduğu için buna iman etmek gerekir.

دگر وجود همه خیر و شر که از قَدَر است
بَدَانِ صفت که به تقدیرِ خویشتن آراست

67. Diğeri ise her türlü hayır ve şerrin varlığını kaderden bilmek, kişinin kendi takdiriyle hemhal olduğuna inanmaktır.

ز بعدِ مُعْتَدَاتِثْ که نام شد ایمان
ز پنج²⁶ رُکنِ مَرِّ اسلام را همیشه بناست

68. “İman” olarak adlandırılan itikatlardan sonra İslam dini bütünüyle beş şart üzerine bina edildi.

بیانِ اشهد ان لا اله الا الله
محمد آنکه رسالت به ذاتِ او بریاست

69. [Bunların birincisi] “Eşhedü en lâ ilâhe illallâh” lafzını söyleyip Hz. Muhammed’in risaletinin/Allah’ın kulu ve elçisi oluşunun zatında olduğunu tasdik etmektir.

صلوة خمس²⁷ دگر پنج رکن²⁸ اسلام است
مَعَاذِ نَبُودِ از این گر دُکُور یا که نِسَاسْت

70. İslam’ın beş şartından diğeri beş vakit namazdır. İster erkek ister kadın olsun bundan muafiyet yoktur.

ز بیست نِیمِ ذِرمِ بعد از آن تصدَّقِ دان
که دادنش بُودَتْ فِرْضِ کَانَ حَقِّ فُقْرَاسْت

²⁶ پنج: İnan baskısında “به پنج” şeklinde kayıtlıdır.

²⁷ خمس: İnan ve Taşkent baskısında “خمسه” şeklinde kayıtlıdır.

²⁸ رکن: İnan ve Taşkent baskısında “گنج” şeklinde kayıtlıdır.

71. Bundan sonra yirmi dirhem içerisinde yarım dirhem sadaka vermek farzdır. Çünkü bu, fakirlerin hakkıdır.

دگر ز سالی سی روز روزه داشتن است
که روزی آن که خورد داشتن دو ماه جزاست

72. Bir diğeri, bir yılda otuz gün oruç tutmaktır. Bir gün kasten oruç tutmasa iki ay [peş peşe tutma] kefareti vardır.

دگر عزیمت حج شد به شرطِ امنِ طریق
ور استطاعتِ آن نبودش به کس نه رواست

73. Bir diğeri ise yolların güvenli ve açık olması şartıyla hacca gitmektir. Eğer [yol bu yolculuğu gerçekleştirmek için] güvenli ve açık olmazsa, o zaman kişinin hacca gitmesi uygun değildir.

ز بعدِ مُعْتَقَدَاتِ این بؤد عبادات
که بس شرایطِ دشوار²⁹ هم در این اثناست

74. İtikatlardan sonra ibadetleriniz böyledir. Ancak şu an için bu zor şartlar yeterlidir.

اگرچه ظاهرشان هست جسم هر یک را
نهفته روحی باشد که نام آن تقواست

75. Her ne kadar zahirlerinde her şeyin bir cismi olsa da adına “takva” denilen batında gizli bir ruhu vardır.

از آنچه³⁰ شرع نکرده است امر و اهل الله
شوند مُرتکبش گونه گون ریاضت هاست

76. Eğer şeriat kat’î emir kılmamış olsa ve Allah dostları onu yerine getirse, şüphesiz o yerine getirilenler farklı (yani nafile) ibadetlerdir.

ز لا اله که مذکور گشت و الا الله
بسی کسی که بدان³¹ نوع غرق این دریاست

77. “Lâ ilâhe illallâh” lafzını zikredip bu deriyaya gark olanlar oldukça fazladır.

اگر قطار فلک جمله بگینند از هم
غریق را ز حَس موجِ رُو کجا پرواست

²⁹ دشوار: İnan ve Taşkent baskısında “بسیار” şeklinde kayıtlıdır.

³⁰ از آنچه: İnan ve Taşkent baskısında “بدanچه” şeklinde kayıtlıdır.

³¹ بدان: İnan ve Taşkent baskısında “بدان” şeklinde kayıtlıdır.

78. Eğer felek katarı birbirinden ayrılmış olsa bile bu zikir deryasına gark olanların, dalgalar üzerindeki çerçöpten pervası olmaz.

شهوڈ بین کہ ز زخمش کشند پیکان را
گه صلوة نه واقف که رفت یا برجاست

79. Şu tanık olunanı gör ki namaz kılma anında namaz kılanın yarasından oku çıkarıp aldılar da o namaz kılan, okun yerinde mi yoksa çıkmış mı olduğundan haberdar olmadı.

بسا مُصلّی کو از پی دو رکعتِ شب
ز بهرِ ختمِ کلامِ الله ایستاده به پاست

80. Geceleri iki rekât namaz kılan çok insan vardır ki onlar Allah kelamını okumak için ayakta dururlar.

زکاتِ بین که چو شد چلِ درمِ یکی دیگر
گرفته فرض کند صرف وین³² ز عینِ رضاست

81. Zekâta bak! Kırk dirhemden bir dirhem vererek farz yerine getirilir. İşte bu, rızanın ta kendisidir.

به صومِ بین که جهل روز را به یک نیت
نموده قطع که دل فارغ از شراب و غذاست

82. Oruca bak! Kırk gün tek niyetle tutulur da gönül asla yeme içme derdine düşmez.

چه طوفِ کعبه که احرامش از درِ خلوت
ز شرقِ مهرِ صفت رو به جانبِ بطهاست

83. Bu nasıl Kâbe tavafıdır ki ihramı Batha/Mekke tarafına bakan şark güneşine benzer inziva kapısından başlar.

روندگانِ ره حق بدین سلوک و طریق
روند و خاطرشان پاک از خطورِ ریاست³³

84. Hak yolundan yürüyenler, yol ve usul üzerinde giderek zihinlerini riyadan arındırmış olurlar.

تو گر گواهی وحدتِ دهی به ذاتِ خدا
کنی توقعِ مُزد و بر این خدای گواست

³² وین: İran ve Taşkent baskısında "کین" şeklinde kayıtlıdır.

³³ خطورِ ریاست: İran ve Taşkent baskısında "خطور و ریاست" şeklinde kayıtlıdır.

85. Eğer sen Allah'ın zatına/varlığına ve birliğine şahitlik edersen, buna bir karşılık umarsın. Şüphesiz Allah da buna şahitlik eder.

وگر سَری به سجود آوری به غیر وضو
به شُهرتَش چو مُؤدَّن به عالمیتِ نداست

86. Eğer başını abdestsiz secdeye koysan, [şüphesiz bunu] insanlara ilan etmek için tıpkı müezzın gibi âleme seslenirsin.

وگر ز مخزنِ قارونیت به نیمِ درم
خلل رسد همه روزت گراف و لافِ سخاست

87. Eğer Kârun gibi hazinen olsa ve ondan yarım dirhem eksilmiş olsa, şüphesiz her gün cömertlikten dem vurursun.

وَرَتْ به خاطرِ صوم است روزی از سی روز
غذایِ شامِ تو از خوانِ بیوه زَنِ یغماست

88. Eğer otuz günlük oruçtan bir gün tutsan, akşam yemeği/iftariyelik için biçarelerin sofrasını talan edersin.

ورتِ عزیمتِ حج شد مراد از آنِ سفرت
امید ده سی و چل سود کردنِ سوداست

89. Eğer hacca gitmek için yola çıksan, bu seyahatte ticaret yapıp on, yirmi, kırk akçe kâr etmeyi ümit edersin.

همه که ذکر شدتْ شیوهٔ مسلمانست
ز فسق و ظلم تو دایم³⁴ چو نیم نکته بلاست

90. Sana söylediğim her şey, Müslümanlık dilidir. Senin zulüm ve günahkârlığının bir zerresi hakkında söz söylesem bela yağar.

پیاله های پُراپرِ خوری ز نامردی
وز آن به خاطر تو دم به دم خیالی زناست

91. Eğer namertlikten dolayı şarap kadehlerini doldurup kaldırmaya devam edersen sonunda her dem zina hayali aklına gelir.

چو آنت گشت میسر نکرده غُسل هنوز
میانِ خَلق به دعویِ مُردیتِ غوغاست

³⁴ دایم: İran ve Taşkent baskısında “رانم” şeklinde kayıtlıdır.

92. Eğer zina edersen daha gusül almadan halk arasında erkeklik davasına kalkışırsın.

عجب تر آنکه زَنْتِ را به مردگی چون تو
همین معامله رفته است و³⁵ خود همینت سزاست

93. Daha tuhaf olanı şu ki senin eşin de senin gibi, bir erkekle aynı işi yapmış ve işin doğrusu bu durumu, o da kendine uygun görmüştür.

تو را ز تقویِ خویش و ز عفتِ زن هم
وقوف لیک خیالت ز مرد و زن اخفاست

94. Sen, kendi takvân ve kadının iffetinden de haberdarsın ancak düşüncelerini erkek ve kadınlardan saklıyorsun.

جز آنت فعل نباشد چنین که قوت و قوت
همه ز گوشهٔ خوکیست کان زوجه ریاست

95. Gücünüz ve azığınız hep domuz eti olduğu için kadınları kapıp kaçırmamız dışında bir eyleminiz yok.

به فرق صد زکریا اگرچه ارّه کشند
به مخلصش چو دهی یک درم به جانت³⁶ عزاست

96. Eğer yüz Zekeriya'nın başına testere çekseler, onu kurtarmak için vereceğin bir dirheme bile yas tutarsın.

به این لئیمی³⁷ و دل مردگی همه دعویت
ز عفتِ زکریا و عصمتِ یحیی است

97. Bu rezillik ve gönül karalığı ile senin bütün davan, kendini Zekeriya gibi iffetli, Yahyâ gibi erdemli göstermektir.

دلت که خیل شیاطین و دیو را وطن است
وطن نه مزبله شان گشته بل از آن ادنی ست³⁸

98. Gönlün, şeytan ve cinlerin vatanıdır. Vatan değil, onların çöplüğü hatta ondan da aşağıda bir mekândır.

³⁵ رفته است: İran ve Taşkent baskısında "رفته است" şeklinde kayıtlıdır.

³⁶ جانت: Taşkent baskısında "جانم" şeklinde kayıtlıdır.

³⁷ لئیمی: İran baskısında "لیمی" şeklinde kayıtlıdır.

³⁸ ادنی ست: İran ve Taşkent baskısında "اولیست" şeklinde kayıtlıdır.

ملايک ار گذرند از فراز آن کيشور
که چون تویی را در وی نشیمن و مأواست

99. Eğer melekler o ülkenin üzerinden geçseler, orada senin gibi mahlûkatın mesken tuttuğunu görseler...

ز متنِ باطنِ شُومت همه هلاک شوند
چنان که گویی آن خیل را فتاده و باست

100. Senin derûnundaki pislikleri görüp kendilerine vebâ bulaşmış gibi hepsi helak olur.

بدین صفات ولی پیش خویش محبوبی
چنان که بر همه خلقی جهانست استغناست

101. [Sahip olduğun] bu kötü sıfatlarınla bile kendini aziz tutarsın. Sanki sen dünya halkının tamamından daha fazla istiğnaya sahipsin.

عذابِ آتشی دوزخ بود همه³⁹ صد حیف
که شعله را ز عذابِ تو مردن و اِطفاست

102. Cehennem ateşinin azabına yüzlerce yazıklar olsun ki onun alevi, senin azabından dolayı sönecektir.

بزرگوار خدایا بدانچه⁴⁰ کردم شرح
منم نه بلکه فرونم⁴¹ از آن ز نفسِ دغااست

103. Ey yüce Rabbim! Bir şeyleri anlatacak olsam ben de onun gibiyim. Belki de ondan daha kötüyüm.

حیاتِ خویش که آن یک نفس اگر باشد
به یادِ تو خوش تر از جهان و⁴² مافیهاست

104. Eğer bir nefes kadar kendi hayatım olsa onu senin yâdın ile geçirmek, dünya ve onun içindekilerden daha güzeldir.

به امر و طاعتِ شیطان نموده ام ضایع
کز آن کنونم واحسرتا و واویلاست

105. Ömrümü, şeytanın emrine uyararak ve ona itaat ederek zayi ettim. Bundan dolayı şimdi ise büyük pişmanlık çekiyorum.

³⁹ بود همه: İran ve Taşkent baskısında "همت بود" şeklinde kayıtlıdır.

⁴⁰ بدانچه: İran ve Taşkent baskısında "بهر چه" şeklinde kayıtlıdır.

⁴¹ فرونم: İran ve Taşkent baskısında "فرونیم" şeklinde kayıtlıdır.

⁴² جهان و: Taşkent baskısında "جهان" şeklinde kayıtlıdır.

نه بلکه خیل شیاطین مرا شده تابع
بدین تتبعشان دیو نیز از شرکاست

106. Sadece şeytanlar grubu bana tabi olmadı, belki de ona/şeytana tabi cinler de bana tabi oldu.

هزار فرسنگ از چون خودی چو بگریزم
بجاست لیک چو من مُدیری به دهر کجاست؟

107. Benlikten bin fersah kaçsam yeridir. Ancak benim gibi bir bahtsız bu âlemde var mıdır/nerede vardır?

به دیو و شیطان تعلیم کرده شد⁴³ نفسم
که هیچ یک نتوانست کرد آنچه او خواست

108. Nefsim, cin ve şeytanlara kötülüğü öğretti. Onun yapmak istediği kötülüğü benden başka hiç kimse yapamazdı.

گه⁴⁴ جوانی ام این نوع بود کج رویشی
به گاه پیری خود کجروی نیاید راست

109. Gençliğim öyle çarpık gidişle geçti ki kendi yaşlılık dönemimde bu eğrilik düzelmedi.

هزار بار اگر خویش را کُشم چه از آن
به درد مهلک من خویشتن کُشی چه دواست؟

110. Eğer şimdi kendimi bin kez öldürsem bile helak edici derdime kendimi öldürmek çare olmaz.

ولی هزارم چندین اگر گُنه باشد
به پیشِ رحمتِ عامت چو پیشِ چرخ شهاست

111. Ancak günahlarım bundan bin kat fazla olsa da senin sonsuz rahmetin karşısında [benim günahım] Süha feleği gibi kalır.

ز بحرِ رحمتِ تو قطره ای⁴⁵ تواند شست
سیاه نامگی از دودِ معصیت که مَراست

⁴³ کرده شد: İnan ve Taşkent baskısında "şeklinde kayıtlıdır.

⁴⁴ گه: İnan baskısında "که" şeklinde kayıtlıdır.

⁴⁵ قطره ای: İnan baskısında "قطره" şeklinde kayıtlıdır.

112. Rahmetinin denizinden bir damla, günah dumanından kararmış ahvâlimin mektubunu yıkayıp temizler.

نگویم اینکه چه سانم بدارو چونم بر
بدار راضیم آخر ترا به آنچه رضاست

113. Sana “Beni şöyle yap, böyle yap!” diyemem. Sen nasıl dilersen öyle kıl, ben razıyım.

ز غیر خویش زهان لطف کرده فانی را
نصیب ساز طریقِ فنا که عینِ بقاست

114. Fânî’ye lutf edip senin dışında her şeyden onu kurtar! Bekâya götüren fenâ yolunu ona nasip et!

چنان به یادِ خودش⁴⁶ محو ساز و مستغرق
که نگذرد به دلش هر چه غیرِ یادِ خداست

115. Senin yadınla onu mahv ve müstağrak et ki onun gönlünde Tanrı’yı anmanın dışında hiçbir şey yerleşmesin.

شد این قصیده چو قوتِ قلوبِ اهلِ سلوک
از آن تعیین⁴⁷ قوتِ قلوبش از اسماست

116. Bu kaside sülûk ehlinin kalplerinin gıdası olunca onun adı **Kûtu’l-kulûb** (=Kalpler azığı) olarak belirlendi.

هر آنکه خواند و با این عمل کند شک نیست
که از حدیقهٔ قلبش ثمرِ بهشت آساست

117. Kim okursa ve onunla amel ederse şüphe olmasın ki onun kalp bağında cennet semeresi gibi semereler oluşur.

از آن نعیمِ بهشتش چو قوتِ قلبِ رسد
شکسته قلبِ مرا نیز از آن نعیمِ رجاست

118. Onun cennet nimetinden kalplere gıda ulaşınca benim kırık gönlüme de o nimetlerden [bir] umut doğar.

چنانکه اهلِ طرب صاف می چو نوش کنند
ز دُور ساغرِ شان قطره ای نصیبِ تراست

⁴⁶ خودش: Taşkent baskısında “خودت” şeklinde kayıtlıdır.

⁴⁷ تعیین: İnan ve Taşkent baskısında “تعیین” şeklinde kayıtlıdır.

119. Tarab ehli saf şaraptan içerse, onların kadehlerinin kenarında kalan bir damlası da senin nasibindir.

خدا به ناظم و قاری و راقمش بخشد
هر آنچه مصلحتِ دین و دنی⁴⁸ و عقبی است

120. Allah; [bu kasideyi] nazm eden, okuyan ve istinsah edene dünya ve ahirette dininin nimetlerini bağışlasın!

⁴⁸ دنئی: İnan baskısında “دنئ” şeklinde kayıtlıdır.

Sonuç

Bu çalışmaya konu edilen ve “Sitte-i Zarûriye”nin dördüncü kasidesi olan “Kûtu’l-kulûb”, Enverî’nin Ebü’l-feth Tâhir methinde söylediği 70 beyitten oluşan kasidesine bir tetebbu’dur. Enverî’nin kasidesi, “nesip” bölümünün ilk beyitlerinde yaratıcının kainat içerisinde kurduğu hikmetli düzenden, kaza-kader olgusundan bahseder. Sonrasında Enverî, feleğin başına getirmiş olduğu hadiseleri ifade eder ve sözü devrinin vezirlerinden Tâhir bin Muzaffer’e getirerek onu methetmeye başlar. Enverî’nin kasidesi, klasik bir methiye hüviyetinde olup bir devlet büyüğünü övmek amacıyla yazılmıştır. Ancak Nevâyî’nin kasidesi, didaktik hüviyete sahip bir “akîde” kasidesidir. Şair tarafından sülûk ehli kimselerin kalplerine gıda olması gayesiyle kaleme alınmıştır. Kainattaki her bir mahluka tefekkür nazarıyla bakan Nevâyî, yaratılmış her şeyin acizliğine ve kainatta bir görevi olduğuna dikkat çekmiştir. İman ve İslam esaslarını temel alan kasidede; ibadetlerinde, yaşayış ve düşünüşünde ihlas sahibi olan “takvâ”lı kimselerle riyâ ile gösterişe düşerek işin özünden uzaklaşmış kimseler çeşitli yönleriyle tasvir edilmiştir.

Nevâyî, Enverî’nin kasidesinde kullandığı vezin ile aynı redif ve kafiyeyi kullanmayı tercih etmiştir. Ancak şairlerin ele aldıkları konu birbirinden farklıdır. İki şairin kasidesindeki beyit sayısı eşit değildir. Nazirede kendini gösteren öne geçme ve üstünlük duygusu Nevâyî’nin bu “tetebbu”sunda görülmemektedir. Zira Nevâyî’nin Enverî’den daha iyi ve güzel kaside yazma gibi bir endişesi yoktur.

Kaynaklar | References

- ‘Affî, Doktor Rahîm (1372). *Ferheng-nâme-i şîrî*. Si cild, Tehrân.
- Armutlu, S. (2022). Ali Şîr Nevâyî'nin Hâfız-ı Şîrâzî'nin gazellerine yazdığı “tetebbu”lar üzerine düşünceler. A. Kartal & S. Eraslan (Ed.), *Türk Dilinin Başçısı Ali Şîr Nevâyî -1* içinde (s. 95-115). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları.
- Atalay, M. (2022). Ali Şîr Nevâyî'nin *Tuhfetü'l-efkâr* adlı kasidesi. A. Kartal & S. Eraslan (Ed.), *Türk Dilinin Başçısı Ali Şîr Nevâyî-1* içinde (s. 130-147). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları.
- Dehhudâ, A. E. (1373). *Lugat-nâme*. C. 14, Muessese-i İntişârât-i Çâp-i Dânişgâh-i Tehrân.
- Enverî. (1372). *Dîvân-i Enverî. be-ihimâmî-i Muhammed Takî Müderris-i Razavî*, Du cild. Çâp-i Çihârom, Şirket-i İntişârât-i İlmî vu Ferhengî.
- Enverî, H. (1382). *Ferheng-i bozurg-i sohen*. C. 8. Çâp-i devvom.
- İbn Manzûr (1419). *Lisânu'l-'Arab*. Beyrut: Dâru'l-ihyâ'it-turâsî'l-'arabiyye.
- Kartal, A. & Eraslan, S. (2022a). Ali Şîr Nevâyî'nin Farsça kasideleri-I. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 6(2), s. 415-436.
- Kartal, A. ve Eraslan Kaleli, S. (2022b). Ali Şîr Nevâyî'nin Farsça kasideleri-II. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 6(4), 1102-1114.
- Kartal, A. ve Eraslan Kaleli, S. (2023a). Ali Şîr Nevâyî'nin Farsça kasideleri-III. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7(1), 1-17.
- Kartal, A. ve Eraslan Kaleli, S. (2023b). Ali Şîr Nevâyî'nin Farsça kasideleri-IV. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7(2), 773-789.
- Kartal, A. ve Eraslan Kaleli, S. (2023c). Ali Şîr Nevâyî'nin Farsça kasideleri-V. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7(3), 1927-1960.
- Kartal, A. ve Eraslan Kaleli, S. (2024). Ali Şîr Nevâyî'nin Farsça kasideleri-VI. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 8(2), 644-668.
- Levend, Â. S. (1966). *Ali Şîr Nevaî II. cilt Divanlar 4 Türkçe, I Farsça Divan*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Mu'în, Muhammed (1371). *Ferheng-i Fârsî*. Şeş cild, Çâp-i heştum, Çâphâne-i Sipihr.
- Muhammed Pâdşâh (1346). *Ferheng-i muterâdifât ve istulâhât*. Çâp-i dovvom, Tehrân.
- Mütercim Âsım (2014). *el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsî'l-Muhît Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*. (Haz. Mustafa Koç; E. Tanrıverdi), 5. Cilt.
- Nevâyî (1395). *Dîvân-i Emîr Nizâmüddîn Ali Şîr Nevâyî «Fânî»*. (be-tashîh-i Seyyid Abbâs Restâhîz-i Sâncârekî), Çâp-i evvel, İntişârât-i Emîrî.

- Rafiddinov, S. & Tacıbayev, H. (2002-2003). *Mükemmel eserler toplamı: Farsça Divan*. 18-20. Ciltler, Özbekistan Fenler Akademisi Neşriyatı.
- Rahimi, F. (2016). *Fethali Kaçar'ın Çağatay Türkçesi sözlüğü*. Akçağ Yayınları.
- Seyyid Muhammed Alî Dâ'iyü'l-islâm (1362). *Ferheng-i nizâm*. çâp-i dovvom, 5 cild, Tehrân.
- Steingass, F. (1975). *Persian-English dictionary*. Beirut: Librairie du Liban.